

ire noluisse. Non possum id in te reprehendere, quod in me ipso & prætor, & consul probavi. Sed tamen L. Murena provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. Habuit proficiscens delectum in Umbria: dedit ei facultatem respública liberalitatis⁷⁰: qua usus, multas sibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. Ipse autem in Gallia, ut nostri homines desperatas jam pecunias exigere, æquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. Fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui⁷¹ solere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

XXI. Et, quoniam ostendi, Judices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murena, atque in Sulpicio fuisse: dicam jam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore⁷², quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te Servi, persæpe tibi dixi: & in iis rebus ipsis, quas te magno & forti animo & agere & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores⁷³ & minæ, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri: sed & populi opinionem a spe adipiscendi avertunt⁷⁴, & amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit: neque in uno aut altero animadversum est, sed jam in pluribus: simulatque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem desperasse videatur.

Quid: ergo acceptam injuriam persequi non placet? Immo vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. Petitorem ego, præsertim consulatus, magna spe, magno

⁷⁰ Liberalitatis] Omitrens in delectu habendo, quos vellet. Ferratius.

⁷¹ Minui] Favent enim Candidatis, ut sibi in provinciis gratiam illi rependant. Idem.

⁷² Amisso jam tempore] Cum præterierit occasio. Manius.

⁷³ Accusandi terrores.] Accusandi de ambitu, ut nunc accusas Murenam. Quos ter-

rores jam tum candidatus jaciebat. Idem.
⁷⁴ Populi opinionem a spe adipiscendi avertunt] Efficunt, ut populus opinetur, eum qui terroribus ejusmodi utitur, adipisci consulatum non posse. Qui enim candidatus competitoribus suis minatur, is parum sperare consulatum videtur. Quod cum populus animadvertit, desperantem deserit, & amicorum studia debilitantur. Idem.

magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inquisitio candidati, prænuntiæ repullæ: non testium potius, quam suffragatorum comparatio: non minæ magis, quam blanditiæ: non declamatio potius, quam peralutatio: præsertim cum jam hoc novo more omnes fere domos omnium⁷⁵ concurrerent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quisque animi & facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? demissum? jacet, diffidit, abjecit hastas. Serpit hic rumor: *Seis tu illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes querere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.* Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem⁷⁶ abiciunt, aut suam operam, & gratiam judicio, & accusationi reservant.

XXII. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere. Adjungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. Magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & vero etiam per alienos, defendatur. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus: & qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo, studium esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem, & petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. Unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curiculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? Vehementer errasti. Quis enim dies fuit, postquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumperis?

XXIII. Le-

⁷⁵ Omnium] Candidatorum. Idem.

⁷⁶ Testatam rem] Ipsi enim Candidati desperationem suam testantur. Ferrat.

XXIII. Legem ambitus ⁷⁷ flagitasti, quæ tibi non deerat. Erat enim feverissime scripta Calpurnia. Gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. Sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni vero refragata est. Pœna gravior in plebem tuam voce efflagitata est. Commoti animi sunt tenuiorum. Exilium ⁷⁸ in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorum fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est ⁷⁹: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam cæteri vitæ fructus relinquendi ⁸⁰. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, cui minime ⁸¹ proderant. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? Confusionem suffragiorum flagitasti ⁸², prorogationem legis Maniliæ ⁸³, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum ⁸⁴. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus & municipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem edititios iudices ⁸⁵ esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc dis-

⁷⁷ Legem ambitus] Lege Tullia de ambitu lata in gratiam Sulpicii, tria maxime periculis habebatur: pœna in eos, qui suffragia venderent; exilium in eos, qui largitionem facerent; & ne reis de ambitu excusatio morbi prodesset. Hinc infra inquit, Murenam infirma valetudine judicio adesse. Idem.

⁷⁸ Exilium] A te flagitatum est: quod Calpurnia lex non irrogabat. Manut.

⁷⁹ Morbi excusationi pœna addita est] Videtur Servius & petiisse a Senatu, & obtinuisse, ut lex ferretur de cogendis omnibus ad comitia consularia, pœna addita, si quis morbum excusaret. Idem.

⁸⁰ Aut incommoda morbi cæteri vitæ fructus relinquendi? Aut, si propter morbum ad comitia non venissent, potestate suffragandi in posterum privarentur. Sic enim illud accipio: cæteri vitæ fructus relinquendi. Idem.

a Lamb. proderant. Quid? illa

⁸¹ Cui minime proderant] Non enim i-

deo legem illam tuli, quia mihi prodesset. Idem.

⁸² Confusionem suffragiorum flagitasti] Petierat Servius, non ut, latis suffragiis, centuriæ numerarentur, quod fieri solebat, sed ut omnia centuriarum omnium suffragia confunderentur: sique numeratis quis consul factus esset, quis reiectus, intelligeretur. Ita fiebat, ut ambitus tolleretur, cum nullius centuriæ beneficium appareret. Idem.

⁸³ Prorogationem legis Maniliæ] Ut lex Manilia de suffragiorum confusione, quæ jam abrogata fuerat, in posterum valeret. Idem.

⁸⁴ Æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum] Consulsi suffragiis hoc sequebatur, ut eorum, qui suffragia ferebant, non gratia, non dignitas extaret. Idem.

⁸⁵ Edititios iudices] Non ut sorte eligerentur, sed ipse accusator iudices ederet. Ferrarius.

scordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumpent.

Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi oblaquebant. Atque ex omnibus illa plaga est injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo & copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt; quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cum ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota te dicerem, quod mihi videretur. Itaque in iisdem rebus fere verborum, & quod possum, Iudices, occurro vestræ sapientiæ ⁸⁶.

XXIV. Sed tamen, Servi, quam te securum putas injectisse petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, deposita atque abjecta petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: mœstos amicos, observationes ⁸⁷, testificationes ⁸⁸, seductiones ⁸⁹ testium, secessionem subscriptorum ⁹⁰ animadvertentibus: quibus rebus certe ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem atque lætum, stipatum choro juventutis, vallatum indicibus atque ficariis, inflatum cum spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu. Quam turbam dissimillimo ex genere ⁹¹, distinguiebant homines percussii Syllani temporis calamitate. Vultus e-

rat

⁸⁶ Occurro vestræ sapientiæ] Id est, anteverto expectationem quantum possum eorum, quæ mihi dicenda esse intelligitis. Camer.

Recepti sapientiæ Lambinus, sed invitis libris omnibus, quos ego post Victorium, Manutium, Gruterum consului, sapientiæ præ se ferunt, quamvis & ipse mallem sapientiæ, si libri suffragarentur. Grævius. Probat etiam sapientiæ Hotomannus Observat. II. 13.

⁸⁷ Observationes] Quis largiretur, quis acciperet. Manut.

⁸⁸ Testificationes] Tabularum confectio, quæ fit adhibitis testibus. Gray.

⁸⁹ Seductiones] Cum seorsum ab aliis,

cum quibus erant, duceret. Idem.

⁹⁰ Subscriptorum] Qui subscribere accusationi. Manutius.

⁹¹ Dissimillimo genere] Dissimilitudo erat in hoc potissimum, quod Fesulani & Arretini a Sylla spoliis belli civilis potestate essent diracti, cum illas colonias ibi dictator constitisset. De his vide cap. 9. Catilin. II. Alii vero a Sylla bonis erant exiit & possessionibus, quas assignaverat suis colonis, qui itidem sequebantur Catilinam spe recuperandi amissos fundos & prædia in his turbis. Grævius.

rat ipsius plenus furoris, oculi sceleris, sermo arrogantia: sic ut ei jam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat, non competitorem: ei vim denuntiabat: reipublica minabatur.

XXV. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipublica, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. Meministis enim, cum illius nefarii gladiatoris voces percreebruisset, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorum promissis faucios, & miseros credere non oportere: quare qui consumpta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minime timidum, & valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux & signifer calamitosorum.

Tum igitur, his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus iussi, si quid vellet, quae ad me allatae essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque inquit. Tum enim dixit, duo corpora esse reipublica: unum debile, infirmo capite⁹²: alterum firmum, sine

⁹² Unum debile, infirmo capite] Si contrariis contraria referenda, legendum videtur, firmo capite: ut unius corporis debilitas cum alterius firmitate, & ejusdem firmum caput cum nullo capite conferatur. Unum autem debile corpus firmo capite, sunt partes Optimatum, quarum caput est senatus, consul, praetor, & reliqui magistratus. Alterum vero corpus firmum sine capite, plebs est, cujus multitudo si ducem habeat, Optimates facile vincit. Sed quid dispuo, quasi ambigua conjectura sit? mecum sentit Plutarchus, aut ego potius cum illo, ut antiquitati honor habeatur. Ejus haec verba sunt in Ciceronis vita: Τὸ γὰρ δὲ αὐτῶν πρῶτον, ἔστι δὲ αὐτῶν τὸ μὲν ἰσχυρὸν, καὶ ἡγεμονικόν, τὸ δὲ κερκιδίον, τὸ δὲ κερκιδίον μόνον.

ἰσχυρὸν δὲ καὶ ἡγεμονικόν, τὸ δὲ κερκιδίον αὐτὸ ἐκπεφύκει. Manutius. Ut contraria contrariis referantur, lexi vult Manutius, firmo capite. At non optimam comparationem, & contrapostis elegantem querebat Catilina; sed quam temporis, loco, & personis ad excitandam confidentiam maxime convenientem putabat. Eo certe consilio id in senatu dixerat, ut multos novarum rerum studiosos ad conjurandum pertraheret. An vero id efficiebat facilius, si firmum esse diceret caput optimatum, contra quos arma latari erant, quam si infirmum? Legendum igitur, infirmo capite, ut nomine capitis Cicero consul intelligatur, quem ignobilem, timidum, ac minime strenuum dicebant. Ferrarius.

sine capite: huic, cum ita de se meritum esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severe, pro rei indignitate, decrevit. Nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit e senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivam illinc exire non oportuerat: praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.

XXVI. His tum rebus commotus, & quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignie lorica, non quae me tegeter, (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput & collum solere petere) verum ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem praesidiumque meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissiore in petendo putarent, Catilinam & spe & cupiditate inflammatum viderent, omnes, qui illam ab republica pestem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio, praesertim cum incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum. Qui cum honestissimo patre, atque majoribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, praetura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, & ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum est magno adjumento Catilinae subitam spem consulatus adipiscendi fuisse?

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpuratus ab iis, qui ante me dixerunt; a me, quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum⁹³ iudiciis, &

Tom. V.

O o de

⁹³ Divisorum] A quibus pecunias populo pro Murena divisas esse, Postumius dice-

bat. Manutius.

de preheñsis pecuniis; adolescenti ⁹⁴ ingenioso & bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis ⁹⁵; M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de republica respondebo.

XXVII. Sed pauca, quæ meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cum sæpe antea, Judices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines judicarem, qui remoti a studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt; tum vero in his L. Murenæ tantis, tamque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque hujus eventum fortunamque miserari: qui primum dum ex honoribus continuis familiæ, majorumque suorum, unum ascendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta, & hæc, quæ ab ipso parta sunt, amittat: deinde propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur ⁹⁶.

Quæ cum sunt gravia, Judices, tum illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus, ac necessarius, qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii ⁹⁷, cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiones esse debent: accusat M. Cato, qui quamquam a Murena nulla re unquam alienus fuit, tamen ea conditio-

⁹⁴ *Adolescenti*] Quis non intelligit, Ser. Sulpicii filium significari? qui & ipse cum Postumio, & Catone, patri Murenæ accusanti, subscripserat. *Idem*.

⁹⁵ *Equitum centuriis*] Equitum Centurias octodecim a Servio Rege institutas narrat Livius, & suffragium in prima classe tulisse. Hos a L. Natta Murenæ privilegio ad prandium invitatos objecerant adversarii. *Ferrat.*

⁹⁶ *Etiam in veteris fortune discrimen adducitur*] Primum est ei timendum, ne dignitatem, & quam habet relictam a patre avo, majoribusque suis, & quam ipse adeptus est, amittat; deinde, ne, dum studet novæ laudi, veteris etiam fortunæ jacturam faciat. Dividit Cicero Murenæ statum in dignitatem, & fortunam. *Manut.*

⁹⁷ *Sodalis filii*] Filii scilicet L. Murenæ. *Ferratius.*

ditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, vix cuiquam inimico exitio esse deberet.

Respondebo igitur Postumio primum, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus ⁹⁸ in consularem, quasi defultorius in quadrigarum curriculum incurere. Cujus competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cum petere desistit. Sin autem eorum aliquis largitus est: expetendus amicus est, qui alienam potius injuriam, quam suam persequatur. ^{***}

XXVIII. Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum ac robur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator & vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quam criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, Judices, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus ⁹⁹, ne quid totius vitæ splendor & gravitas noceat: denique ne ea soli huic obstit bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Carthaginem, Numantiamque deleverat, cum accusavit L. Cottam ¹⁰⁰. Erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere

O o 2 in

^{***} *Ea omnia, quæ & Postumio, & Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.*

⁹⁸ *Prætorius candidatus*] Prætorius candidatus Postumius præturam petere desisterat, ut candidatum consularem accusaret Murenæ. Quod mirari jure licuit. Cur enim suos potius competitors non accusaret? an expectabat, ut amicus aliquis alienam persequeretur injuriam? Nimirum, ait Cicero, ejusmodi hoc est, ut si defultorius in quadrigarum curriculum incurat. Quid enim defultorio cum quadrigis? Defultorii dicebantur, qui ex uno equo in æsterum, non

intermisso cursu, celerissime desiliabant. Varro lib. 2. de re rust. cap. 7. *Alii quadrigarius, ac defultor.* Livius lib. xxxiii. *Defultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex sepe armatis transfalare moris erat.* Manutius.

⁹⁹ *Expectatio tribunatus*] Designatus erat Tribunus pl.

¹⁰⁰ *L. Cottam*] Vide omnino Valer. Max. lib. VIII. cap. 4.

in iudicio, ut nimis adversarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam¹ (nam traditum memoriae est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Romanus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus & populus univcrsus, & sapientes, ac multum in posterum proficientes iudices resisterunt. Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero, & in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa judicasset: iniquam legem, iudices, & miseram conditionem insituet periculis hominum, si existimabit, iudicium accusatoris in reum pro aliquo praedicio valere oportere.

XXIX. Ego tuum consilium, Car, propter singulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forsitan conformare, & leviter emendare possum. Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister²: sed, si peccas, te regere possum. At ego te verissime dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse huiusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter instandus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iustitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelsum. Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paulo asperior & durior, quam aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis haec oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium, audacius paulo de studiis humanitatis, quae & mihi & vobis nota & jucunda sunt, disputabo.

In M. Catone, iudices, haec bona, quae videmus divina & egregia, ipsius scitote esse propria. Quae nonnumquam requi-

¹ Ser. Galbam] Idem ibid.
² Inquit ille fortissimo viro senior magister]
Ex aliqua fortasse tragedia sumptum, de

Chironem Achillem, cujus magister fuit, inducit. Manu.

quirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum aemuli³ Stoici nominantur. Huius sententiae fuit, & praencepta ejusmodi: Sapientem gratia nunquam movet⁴, nunquam cuiusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum & levem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutum serviant: reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei ponere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam.

XXX. Haec homo ingeniosissimus, M. Car, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit; neque disputandi causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliqui publicani⁵? cave quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt, miseri & calamitosi? sceleratus & nefarius fueris, si quidquam, misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus ignoscere. At leve delictum est: omnia peccata sunt paria? Dixisti quispian? fixum & statutum est. Non re ductus es, sed opinione? sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re? male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt. Dixi in senatu me nomen consularis candidati delatum⁶. Iratus dixisti. Nunquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sen-

³ Cuius inventorum aemuli] Hoc est, sectatores. Gronovius ad illud Livii in lib. 1. cap. 18. Gravius.
⁴ Gratia nunquam movet] Nihil facere, ut gratiam ab aliquo ineat. Idem.
⁵ Petunt aliquid publicani] Ut de minueti vestigalium mercede. Quibus restitit unus, & perdidit Car. Vide ad Attic. lib. 1. Manu.

⁶ Dixi in senatu, me nomen consularis candidati delatum] Valer hoc maxime ad causam Murenæ sublevandam. A Catone accu-

satur, non quod contra leges fecerit aliquid, sed quoniam in senatu semel dixit Car, se nomen consularis candidati delaturum. Alter quispiam, qui Stoicus non esset, fateretur, id se dixisse iratum, & dictum ac mentem mutaret. Hoc faceri non vult Car, ne quid fecisse videatur indignum sapientis gravitate atque constantia. Idcirco itaque reus est Murena, quoniam Stoici docent, irasci non esse sapientis, & se Car putat sapientem esse. Oliv.

tentiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium.

Nostri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentia, diffusum ingenio meo, quassisse adjumenta doctrinae) nostri, inquam, illi a Platone, & Aristotele, moderati homines, & temperati, ajunt, apud sapientem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: distincta esse genera delictorum, & dispaes penas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem saepe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnunquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas.

XXXI. Hos ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset, non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec justior, (neque enim esse potes) sed paulo ad lenitatem propensior. Non accusares nullis adductus inimicitiiis, nulla laceffitus injuria, pudentissimum hominem, summa dignitate atque honestate praeditum: putares, cum in ejusdem anni custodia ⁷ te atque L. Murenam fortuna posuisset, aliquo te cum hoc reipublica vinculo esse conjunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere.

Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturae atque ingenii elatum, & recentibus praceptorum studiis flagrantem jam, usus flectet, dies leniet, aetas mitigabit. Etenim isti ipsi mihi videntur vestri praecipitantes & virtutis magistri, fines officiorum ⁸ paulo longius, quam natura vellet, protulisse: ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oporteret,

con-

⁷ Custodia] Nam eodem anno Tribunus pl. Cato, Murena Consul futurus erat. Ferrarius.

⁸ Fines officiorum] Id est, extremum & ultimum, quod est ad. Hae etiam Cicero & alibi saepe verbo indicavit. Praeclara translatio a terminis agrorum aut regionum, quibus illorum spatia & territoria definiuntur. Hae nunc protulisse longius quam natura rerum pateretur, Stoicos ait, id est, in

ultimo & extremo quodam bono constituendo excessisse modum conditionis & usus viri humanae. Quando enim ad illud rectum, quod ipsi κατὰ φύσιν vocant, pervenitur, aut quae hujus erit usurpacio in convitiis & consuetudine hominum? Fuisse igitur hoc consilium illorum Cicero putat, non quod perveniri ad tantam perfectionem posse crederent, sed ut annitentes procederent longius. Camerarius.

conisteremus. Nihil ignoveris. Immo aliquid, non omnia. Nihil gratiae causa feceris. Immo resistito gratiae, cum officium & fides postulabit. Misericordia commotus ne sis. Etiam: in dissolvenda ⁹ severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. Vero; nisi sententiam sententia alia vicerit melior.

Hujuscemodi Scipio ille fuit, quem non poenitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum ¹⁰ hominem, & pene divinum domi: cujus oratione & praecipit, quanquam erant eadem ista, quae te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a senibus) lenissimus. Quis vero C. Laelio comior? quis jucundior, eodem ex studio isto? quis illo gravior? sapientior? Possam de L. Philippo ¹¹, de C. Gallo dicere haec eadem: sed te domum jam deducam tuam. Quemquam existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cujus praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi, sed tamen naturae similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrum pervenire potuit: ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed; si illius comitatem & facilitatem tuae gravitatis severitatisque asperferis: non ista quidem erunt meliora, quae nunc sunt optima, sed certe condita jucundius.

XXXII. Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e causa nomen Catonis: remove, ac praetermitte auctoritatem, quae in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congregere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato?

⁹ In dissolvenda] Cum periculum est, ne misericordia justitiae oblit, & aequabili severitati. Ferrarius.

¹⁰ Eruditissimum] Panzetium.

¹¹ De L. Philippo.] Locus unus ex iis, quibus, contra vereres libros, conjecturam libenter feruar. Quis enim historiae peritus, de L. Philo, non probabit magis, quam de L. Philippo; Philus doctrina, & sapientia clarus; itaque conjungitur, item ut hic,

cum Scipione, Laelio, Catone, in oratione pro Archia, cap. 7. esse hunc numerum, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Laelium, L. Varium, modestissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum M. Catonem illum senem. Sic & aliis in locis. At de L. Philippo, tanquam sapiente, & docto, quae loquitur historia? Manutius.

Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. Ambitum vero ipsum vel tecum acculabo, si voles. Dixisti, fenatusconsultum, me referente, esse factum, si mercede corrupti, obviam candidatis essent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributim, & item prandia si vulgo essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita fenatus iudicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. Nam factum sit, necne: vehementer quaeritur. Si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest.

Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id iudicare. Atque id decernitur omnibus postulantis candidatis: ut ex fenatusconsulto neque cuius intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare doce, a L. Murena illa esse commissa. Tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam.

XXXIII. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti. Solet fieri. Eccei autem non proditur revertenti? quæ fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possum reddere, quid habet admirationis, tali viro adveniendi, candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos¹² esse multos? Num aut criminofum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima sæpe urbe deductum¹³ venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates¹⁴ venerunt, quarum ex numero multi hic sedent iudices? Quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi. Quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur non

¹² Rogatos] Ut in campum Martium adveniendi ex provincia Murenæ obviam prodirent. Idem.

¹³ Deductum] In campum, honorem ali-

quem petentibus infimorum hominum filios. Idem.

¹⁴ Societates] Publicanorum. Idem.

non honeste in urbem introire, tota natio candidatorum¹⁵? si denique ipse accusator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit: quid habet ista multitudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribuales, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. Hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modo dignitati ullius unquam, sed ne voluntati quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede, concedam esse crimen. Hoc quidem remoto, quid reprehendis?

XXXIV. Quid opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quaeris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum¹⁶, hanc in nostris petitionibus operam, atque affectationem. Neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies: a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicæ spatio¹⁷ honestamur, diligenter observari videmur & coli. Tenuiorum & non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis & beneficiis deesse non solet.

Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut suffragantur, nihil valent gratia¹⁸. Ipsi denique, ut solent loqui,

Tom. V.

P p

non

¹⁵ Tota natio candidatorum?] Prætorii candidati, ædilitii, quaestorii, &c. Idem.

¹⁶ Aut promerendi, aut proferendi beneficii locum] Lambinus referendi. Male. Promeretur beneficium alterius, proferimus nostrum. Grueter. Proferre beneficium, pro conferre nquam legitur. Nihil tamen sine libris mutuo. Si in ullo eorum quos ego vidi, aut quos Grueterus alicui inpererunt, invenitsem referendi, recepissim id sane cum Manutio. Nam vulgata lectio est insula & a liena a Latino sermone. Expectandum est, donec meliores codices eruantur. Nam de Lambinianis merito dubitant homines eruditi. Gruetius.

¹⁷ Uno Basilicæ spatio] Cum spatiamur in basilica, vel semel, non modo iterum & sæpe. Manutius.

¹⁸ Si, ut suffragantur, nihil valent gratia] Manutius hoc totum abundare arbitratur, & nihil omnino requiri post illud: Si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est. Ego & necessarium alterum illud membrum esse iudico ad absolvendam sententiam, & duobus modis exponi posse contentio. Nam suffragari nihil aliud est, & significat, quam suum dare suffragium, ne ab ipsius verbi notione recedatur. Jam constat, hanc superioris membri esse approbationem: Si nihil erit præter ipsorum suffragium.

non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum¹⁹ suam possunt: atque hæc a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ a nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & senatus consulto, quod est L. Casare consule factum, resisterunt. Nulla est enim pœna, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere.

At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgo vocati. Et si hoc factum a Murena omnino, Judices, non est; ab ejus amicis autem more & modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor, quantum hæc quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra, aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo²⁰ & in foro daretur amicis & tribulibus? Hæc homines tenuiores primum, nedum qui a suis tribulibus vetere instituto assequerantur.***

XXXV. Præfectum fabrum semel locum tribulibus suis dedidit: quid statuent in viros primarios, qui in circo totas taber-

*** *Deest nonnihil.*

gium, tenuis est; nimirum, si in referenda gratia nobilibus viris, pro tot ac tantis sibi collatis beneficiis, nihil tenuiores habeant, præter suffragium, tenuis admodum est compensatio. Quia de causâ? Si, ut suffragantur, nulla valet gratia; quoniam, prout suffragantur, & in ferendis suffragiis, nulla tenuiorum gratia est. Hac eadem Oratione cap. 23. ubi agit de postulari Sulpitii a Senatu repudiatis: Confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Lex Manilia jam vel abrogata, vel repudiata ju-bebat, confusis omnium Centuriarum suffragiis, eos esse consules (idemque puta de cæteris Magistratibus) qui plura tulissent. Eadem lex ut resisteretur, Sulpicius petebat, cui si senatus assensus fuisset: primo nullius centuriæ beneficium apparuisset, hinc tolle-batur gratia: deinde omnes simul omnium classium centuriæ suffragium tulissent, hinc

dignitatem, & jus suorum suffragiorum, primæ & secundæ classis centuriæ amittebant, a quibus plerumque abolvebantur comitia. Habes igitur, duas tantum classes, ut plurimum, gratia valuisse in ferendis suffragiis, hoc est in suffragando, quod fere ab iis ab-solverentur comitia centuriata, de quibus loquimur, antequam reliquæ classes intro vocarentur; proindeque tertia, quarta & quinta, in suffragando, nulla gratia vale-bant. Hi erant tenuiores, de quibus ut pat-reat vere esse dictum: Si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenuis est; additur ratio: Si (pro quoniam) ut suffragantur (prout suffragium ferunt) nulla valet gratia. Fer-ratiis.

¹⁹ *Non vocare domum suam possunt*] Est, non invitare ad cœnam, seu convivium. *Græcius.*

²⁰ *In circo*] Circensibus ludis in Circo, gladiatoribus in foro. *Manutius.*

bernas²¹, tribulium causa, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt²², in quibus tamen Murena ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; sed mercede: convince. Num sectari multos? non; sed conductos: doce: Num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minime. Sed vulgo, passim. Quid est vulgo? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, & quo animo jam sit, & qualis vir futurus sit, vide-mus, in equitum centuriis voluit esse & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus, gratiofus, id erit ejus vitrici fraudi aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua & necessaria, locum suum gladiatorium concessit huic, non & illa pie fecit, & hic a culpa est remotus. Omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candi-datorum.

At enim agit mecum austere & Stoice Cato. Negat verum esse²³, allici benevolentiam cibo: negat iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cœnam, petitionis causa, si quis vocat, condemne-tur. Quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula republicæ petas fovendis homi-num sensibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptati-bus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicata juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Hor-ribilis oratio, sed eam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ atque orationis, qui quotidianis epulis in robore²⁴ accumbunt: ne-que vero Gretes, quorum nemo gustavit unquam cubans, me-lius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborif-

P p 2 que

²¹ *Tabernæ*] Ut ex iis ludos spectare possent. *Idem.*

²² *In tuam nimiam diligentiam conjecta sunt*] Non in Murenæ culpam. Videt popu-lus, nimium te diligentem in his crimini-bus fuisse; Murenam tamen expertem culpæ

putat. *Manutius.*

²³ *Verum esse*] Pro, æquum esse. Quod sensu Cicero sæpe accipit, ut jam sæpe diximus. *Horon.*

²⁴ *In robore*] In dura quamvis materia ac ligno. *Vitior. Var. l. 7. tit. 15.*

que dispartunt, respublicas suas retinuerunt: quorum alteri²⁵, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt: alteri²⁶, nostri imperii praesidio disciplinam suam, legesque conservant.

XXXVI. Quare noli, Cato, majorum instituta, quae res ipsa publica, quae diuturnitas imperii comprobant, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero. Is, cum epulum Q. Maximus, Africani patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium²⁷ sterneret, cum esset Tubero ejusdem Africani fororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis haedinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honestaretur. Quem cum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perverfam sapientiam Tuberonis.

Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, fororis filius, his haedinis pelliculis praetura dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam; publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes & inhumanitatem multo minus. Distinguit rationem officiorum, ac temporum: vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi praesens, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea salute laborem periculumque suscipias?

Quid,

²⁵ Alteri] Cretenfes, quos debellavit Q. Metellus, hinc dictus *Creiticus*.

²⁶ Alteri] Lacedaemonii.

²⁷ Triclinium] Lectos sterneret; in triclinio enim lecti sternerantur. Tribus autem in rebus Tubero peccavit: quod haedinis pel-

libus usus est pro veste pretiosa: quod Punicanis, hoc est ligneis lectis, pro eburneis & argenteis: quod vasis Samiis, hoc est fistilibus, pro Deliacis, aut Corinthiis. *Per rarius*.

Quid, quod habes nomenclatorem? in eo quidem fallis & decipis. Nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est, turpe est eos notiores esse servo tuo, quam tibi. Sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt? cur ante petis, quam insufurravit²⁸? aut quid, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Haec omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt. Sin perpendere²⁹ ad disciplinae praecipua velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanae eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum; quae omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quae liberalitatem magis significat, quam largitionem.

XXXVII. At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laboris. Ego quod facio, Judices, cum amicitiae dignitatisque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, oitii, concordiae, libertatis, salutis, vitae denique omnium nostrum causa facere clamo, atque obtestor. Audite, audite consulem, Judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. Larius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat: ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus: a quo nunquam, me consule, dormientes opprimemini.

Quæris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & curavi, ne quis metueret: sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. Non enim deseruerunt: sed ab illo in speculis atque insidiis reli-

²⁸ *Cur ante petis, quam insufurravit*] Cur ad homines accedis, & studium, favorem, gratiam petis, antequam servo monitor eorum tibi nomina insufurraveris? De servo monitore Horat. lib. I. Epist. VI. 50. & lib. II. Od. xviii. 11. *Pauperem dices me petis*.

Olivetus.

²⁹ *Sin perpendere*] Si autem haec, quae in petitione facis, perpendere velis ad praecipua ejus, quam profiteris, disciplinae: reperiri poterunt pravissima, & homine Stoico valde indigna. *Idem*.

relicti, in capite, atque in cervicibus nostris resisterunt. Hi & integrum consulem, & bonum imperatorem, & natura, & fortuna ³⁰, cum reipublicæ salute conjunctum, deieci de urbis præsidio, & de custodia civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. Quorum ego ferrum & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meæ saepe, Judices: his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest, Judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque perfeci, esse Kalendis Jan. in republica duo consules.

Nolite arbitrari ³¹, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut lege improba, aut perniciofa largitione, auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quari. Inita sunt in hac civitate consilia, Judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque hæc cives, cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitaverunt. Horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, Judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentia: nolite adimere eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam.

XXXVIII. Atque ad hæc mala, Judices, quid accedat aliud, non videtis? Te, te appello, Cato: nonne prospicis tempestatem anni tui? Jam enim hesternæ concione intonuit vox perniciofa designati tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc trien-

³⁰ *Natura et fortuna*] *Natura*, ob probitatem & bonitatem ingenii: *fortuna*, quod ipsi etiam expediret salvam & incolumem esse rempublicam. Ut paulo post, *Fortuna constitutum ad otium amplexandum*. Camera-rius.

³¹ *Nolite admirari* &c.] *Victorii* ac *Manutii* hæc lectio est: quæ cur *Lambino* & *Gruteri* displicuerit, non video. *Valer* hæc ententia ad confirmandam superiorem. *Matur interit esse Kal. Jan. in rep. duo consules,*

quoniam magnum a *Catilinæ* scitis imminet reipublicæ periculum. Hi homines, inquit, nihil mediocre agitant animo: vias non ineunt concitandæ multitudinis teras aliis hætenus factiosis, promulgationem legis improba, aut perniciosam largitionem, sed atrocibus consiliis, viis adhuc inusitatis, malum querunt reipublicæ, quale nullum aliquando est auditum. *Quæ* statim exponuntur clarius: *Inita sunt in hac civitate consilia, &c. Olivo.*

triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo a *L. Catilina*, & *Gn. Pisone* initum consilium senatus interficiendi scitis esse; in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt.

Qui locus est, Judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cum ego non ex istorum insidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar, atque evolem? Neque isti me meo nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicæ præsidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede, & agunt, & moliantur. Vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ præsidii: sed cum consulari auctoritate, & auxilio spoliata vim tribunitiam viderint, tum se facilius inermem & debilitatum te oppressuros arbitrantur. Nam ne sufficiatur consul, non timent. Vident in tuorum potestate collegarum fore: sperant sibi *Silanum*, clarum virum, sine collega, te sine consule, rempublicam sine præsidio objici posse.

His tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, *M. Cato*, qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid agatur, retinere adiutorem, defensorem, socium in republica, consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium: scientia, ad bellum gerendum: animo & usu, ad quod velis negotium.

XXXIX. Quanquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, Judices: totam rempublicam vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si *L. Catilina* cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare, condemnaret *L. Murenam*: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio republica: ut minuat contra suum furorem imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, seditionis ac discordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicæ, judicaret?

Mihi

Mihi credite, Iudices, in hac causa non solum de L. Murena, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. Non solum minuenda non sunt auxilia, quae habemus: sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest) non nemo etiam in illo sacratio reipublicae; in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat; ego togatus, vobis, bonisque omnibus adiutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiatur, & comprimatur!

Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. Hunc jam qui impedituri³² sint *** illa pestis immanis, importuna, Catilinæ³³ prorumpet, qua poterit: & jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum, flammamque metuemus. Quae jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis praediis erit respublica, facile & magistratuum consiliis, & priorum diligentia opprimuntur.

XL. Quae cum ita sint, Iudices, primum reipublicae causa, qua nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa & vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitae vestrae, & ceterorum civium,

³² Qui impedituri] Hunc locum esse mutilum, & in exemplis fideliter editis notatur, & factis per se manifestum est. *Camerarius*.

Hæc jam qui impedituri sunt, videtis. Illa pestis immanis] Ita hunc locum emendavit Pantagathus addito verbo videtis, quod de-

est in vulgatis. *Ursinus*.

³³ *Catilina*] Legendum, *Catilia*, potius videtur. Quin, ut libere dicam quod sentio, vox, *Catilia*, fortasse aliena est, & ex annotatione nata. Nam per immaem & importunam pestem, *Catilia* describitur ac significatur. *Lamb.*

vium, consulatis: deinde ego fidem vestram, vel defensoris³⁴ & amici officio adductus, oro atque obsecro, Iudices, ut ne hominis miseri, & cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenae, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. Modo maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore fordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus, vester est supplex, Iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intractat.

Nolite, per deos immortales! Iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque privare. Atque ita vos Murena, Iudices, orat atque obsecrat, si injuste neminem læsit, si nullius aures, voluntatemve violavit, si nemini, ut levissime dicam, odio nec domi, nec militiae fuit: sit apud vos modestiae locus, sit demissis hominibus persequium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, Iudices. Una enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invidiam vero his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. Objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Murenae, aut cuiquam nostrum sit in hoc præclaro consulatu, non video, Iudices. Quae vero miseranda sunt, ea & mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis.

XLI. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sententiis afflixeritis: quo se miser vertet³⁵? Domumne? ut eam

Tom. V. *Quæ* *vestram* *vel* *defensoris*.] Hic mihi suspicionem mendæ varietas affert antiquorum exemplarium. In duobus, *vestram*, abest: in altero legitur, *Fide in vos defensoris*: unum cum pervulgatis libris consentit. Placeret, *Fidei defensoris, & amici officio adductus*. Fides enim proprie defensoris est, officium amici. Quid porro fidem hic

judicium orare opus est? Quale autem videtur, (ut verba quoque consideremus) *fidem vestram oro*? Quæ si parum aut nihil habent contentenda non videntur. *Manutius*.

³⁵ *Quo se miser vertet*] Conferas licet cum iis quæ de Graccho habentur lib. I. de Orat. cap. 26.

imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? An ad matrem, quæ misera modo consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & sollicita est, ne eundem paulo post spoliatum omni dignitate conspiciat?

Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova poena ³⁶ legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit igitur in exilium miser? quo? ad Orientis partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eundem lugentem, mœrentem, exulem videat? In ea porro provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, aspiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam, nuntii literæque celebrassent, & unde hospites atque amici gratulatum Romanam concurrerint, repente eo accedat ipse nuntius suæ calamitatis?

Quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansuetudine, & misericordia vestra, Judices: conservate populi Romani beneficium: reddite reipublicæ consulem: date hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod in hac tota causa frequens, mœstumque vidistis. Nolite a sacris patriis ³⁷ Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere ³⁸ necesse est, dometicum, & suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, Judices, ita comen-

³⁶ *Novæ pœnæ*] Legis a Cicerone lata de ambitu. *Ferrat.*

³⁷ *A sacris patriis*] *Hædes & Lucus Sospitæ*

pitæ Junonis communis Lanuvini municipii cum populo Rom. erat. Item.

³⁸ *Facere*] *Sacrâ facere. Item.*

mendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum honorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam, & spondeam.

